

METODERAPPORT – SKUP 2010

Fiskebåtjukset

Av

Robert Reinlund

Asbjørn Leirvåg

2. Prosjektet :

Det er registrert over 4500 fiskebåter i Norge. Men ikke alle er fiskebåter. Fiskere som ønsker seg fritidsbåt har i årevis visst om et smutthull som gir dem billigere båt som sponses av fellesskapet. Får man godkjent båten som fiskebåt hos Fiskeridirektoratet, gir dette rett til fritak for moms, hestekreftavgift og lavere drivstoffavgift hos myndighetene. Mange i næringen og hos myndighetene har visst eller burde ha kjent til ukulturen. Det måtte en klassisk varsling til før dette fikk bred oppmerksomhet i opinionen.

3. Fullstendig liste over samlet publisering med tittel, dato og medium:

- 1 06.4.2010 TV 2: 21 : Norske fiskere registrerer fritidsbåtene sine som fiskebåter for å slippe å betale moms og andre avgifter.

TV2.no: <http://www.tv2nyhetene.no/innenriks/fiskere-registrerer-fritidsbaater-som-fiskebaater-3176845.html>
- 2 07.04.2010 TV 2 : 1830 : Over 1000 fritidsbåter kan feilaktig være registrerte som fiskebåter i Norge. Ingen har undersøkt misbruket, som kan ha kostet skattemyndighetene 500 millioner kroner i tapte skattar og avgifter.

TV2.no: <http://www.tv2nyhetene.no/innenriks/kjenner-ikke-omfanget-av-fiskebaatjukset-3176947.html>
- 3 07.04.2010 TV 2 : 2100: Skattemyndighetene varsler storaksjon og bokettersyn hos fiskere som mistenkes for å ha registrert turbåtene sine som fiskebåter.

TV2.no:
<http://www.tv2nyhetene.no/innenriks/okonomi/varsler-storaksjon-mot-fiskebaatjuks-3177726.html>

<http://www.tv2nyhetene.no/innenriks/frp-er-hoderystende-over-fiskeridirektoratet-3177722.html>
- 4 08.04.2010 TV 2 : 1830 : Fiskeriministeren vil stramme inn regelverket slik at fritidsbåter ikke lenger kan stå i fiskefartøyregisteret.

TV2.no:
<http://www.tv2nyhetene.no/innenriks/krim/fiskeriministeren-vil-stramme-inn-regelverket-for-fritidsbaater-3178389.html>
- 5 08.04.2010 TV 2 : 2100 : Allerede for seks år siden krevde Fiskeridepartementet at det skulle ryddes opp i praksisen med at fiskere registrerer turbåter som fiskefartøy for å spare avgifter. Men ingenting er gjort.

TV2.no:
<http://www.tv2nyhetene.no/innenriks/okonomi/visste-om-fiskebaatjukset-i-seks-aar-uten-aa-gjoere-noe-3178669.html>
- 6 09.04.2010 TV 2 : 2100 : Inspektøren i Fiskeridirektoratet som denne uken slo alarm om juks med registrering av fiskebåter ble truet med juling og represalier.

TV2.no:

<http://www.tv2nyhetene.no/innenriks/krim/ble-truet-med-bank-for-aa-ha-tatt-opp-fiskebaatjukset-3179626.html>

7 08.12.2010 TV 2 : 2100 : Skattemyndighetene har etterlignet fiskere for millionbeløp etter at TV 2 i vår avslørte omfattende juks i bransjen. Myndighetene frykter problemet fortsatt er stort.

TV2.no:

<http://www.tv2nyhetene.no/innenriks/fiskere-faar-skattesmell-etter-baatjuks-3361474.html>

4. Redaksjon og redaksjonsadresse:

TV 2 Nyhetene
Innenriksredaksjonen, Bergen
Telefon : 55 90 81 04

5. Adresse og telefonnummer:

Asbjørn Leirvåg
TV 2 Nyhetene
Postboks 7222
5020 Bergen
Tlf : 41 42 33 41
Epost : ALR@TV2.NO

6. Redegjørelse for arbeidet

a) Når og hvordan kom arbeidet i gang, hva var ideen som startet det hele?

En mann i slutten av 50-årene kommer bort til oss, og vil gjerne snakke. TV 2 er i Klokkarvik på Austevoll for å følge et møte i Trålerlaget, men denne mannen vil fortelle en helt annen historie. Han sier han heter Svein Waage, og arbeider i Fiskeridirektoratet. Han vil fortelle oss om juks han har fått nok av.

Det er våren 2007. Men det tar tre før han tør stå fram som varsleren som forteller om ukulturen som har preget fiskeribransjen i nærmere 30 år.

b) Hva var den sentrale problemstilling ved starten av prosjektet?

Premisset for reportasjene er at Svein Waage hevdet det i 30 år hadde vært en ukultur i Fiskeridirektoratet. Han mente saksbehandlere i Fiskeridirektoratet med åpne øyne registrerte fritidsbåter som yrkesbåter i fiskebåtregisteret. Konsekvensen er at fiskere kan kjøpe fritidsbåt som "sponses" av fellesskapet. Staten går glipp av moms og hestekreftavgift ved kjøp. I tillegg har yrkesbåter krav på tilskudd til drivstoff. Ettersom dette hadde foregått lenge, kan det økonomiske omfanget være opp mot 500 millioner kroner.

- I teorien kan vi godkjenne en seilbåt som fiskebåt, sa han.

Svein Waage hevdet han og andre saksbehandlere i Fiskeridirektoratet mot bedre vitende har gitt registreringsnummer til fritidsbåter som fiskerne ønsker å få registrert som yrkesfartøy. Han har i årevis irritert seg over at fartøy som åpenbart er uegnet til fiske, likevel blir registrert.

Fiskernes motivasjon for å komme inn i registeret er økonomisk: Slipper man moms og hestekreftavgift blir fritidsbåten mye rimeligere i innkjøp. Driftsutgifter og andre kostnader kan dermed trekkes av på fiskernes egne selskaper. Dette smutthullet skulle ha eksistert så lenge at det betraktes som risikofritt å gjøre dette.

Ifølge regelverket skal båten være "egnet og utrustet" for fiske. Waage mente dette kravet ble altfor vidt tolket, og at hans egne kolleger mot bedre vitende godkjente båter på spinkelt grunnlag.

Flere kildemøter avdekket konturene av en stor sak, kompleks og sammensatt sak som vi som krever mye research og utegående virksomhet for å kartlegge.

Stemmer det at man ved å få registreringsnummer kan nyte godt av økonomiske goder som er forbeholdt yrkesbåter? Hvordan kan dette skje, og hvorfor får dette fortsette uten at noen griper inn?

Inntrykket var at Fiskeridirektoratets ansatte har lojalitet mot fiskerne. Dermed kan personer som står i fiskermanntallet få godkjent båter ”i den gode hensikt” om at vedkommende skal bruke den til inntektsgivende fiske.

Sammenhengen illustreres gjennom at Fiskeridirektoratet gir båten registreringsnummer. Da kan vedkommende søke skattemyndighetene om fritak fra moms fordi båten framstår som yrkesbåt. Av samme grunn vil Tollmyndighetene fritta eieren for hestekreftavgifter på motoren.

Fiskeflåten er også unntatt fra grunn- og CO₂-avgift på mineralolje, gjennom at det er etablert en egen refusjonsordning som administreres av Garantikassen for fiskere. Ordningen innebærer at norske fiskefartøy og utenlandske fiskefartøy som bunkrer i Norge og fisker i norsk sone, kan søke om refusjon av innbetalt avgift ved bunkring i henhold til fastsatte satser.

Vi bestemte oss for å gå videre.

c) Redegjør kort for hva som er genuint nytt i saken

- For første står en sentralt plassert medarbeider i Fiskeridirektoratet fram for å snakke åpent om ukultur og tvilsom praksis på egen arbeidsplass til tross for at dette kom til å skape sterke reaksjoner internt – både blant egne kolleger, ledere og sentrale myndigheter.
- Vi har en åpen, informert kilde som ville snakke uten forbehold fordi han over tid hadde forsøkt å ta opp ukulturen internt uten at han opplevde at dette nyttet. Når vi kjenner til omkostningene ved å stå fram kan være høye, viser kilden et imponerende mot ved å sette saken høyere enn seg egen person.
- Revidert lovverk gir varslere bedre beskyttelse, men denne saken er en praktisk test på hvordan varsling blir håndtert i et stort, statlig direktorat.
- Saken fikk høy troverdighet siden vi hadde en sentralt plassert kilde som stod åpent fram og fortalte om et stort og alvorlig problem. Stortingsrepresentant Rigmor Andersen Eide (KrF) tok opp saken i Stortingets spørretime.
- I løpet av mai sendte Fiskeridirektoratet brev til alle sine regionkontor der de ble pålagt å gjennomgå registeret for å utelukke fartøy som ikke oppfyller kravene. I tillegg har direktoratet innskjerpet behandlingen i påvente av en ny forskrift. Utkastet til forskriften ligger fortsatt til behandling i Fiskeri- og kystdepartementet.
- Skatteetaten i region vest og region nord er i gang med bokettersyn og oppfølging av fritakssøknader vedrørende moms. Noen fiskere har fått straffeskatt og krav om etterbetaling av moms. Granskingen er ikke avsluttet, da det omfatter andre regioner og et stort antall saker.
- Flere fiskere som før var registrert med mindre båter nå har trukket disse fra registeret. Dette tolker vi som et tegn på dårlig samvittighet i forhold til den reelle årsaken bak ønske om registrering.
- Hovedkilden og varsleren Svein Waage har etter reportasjene fått mye støtte fra både kolleger og eksterne personer. Hans varsling kan derfor tjene som en inspirasjon for andre som vurderer å fortelle om ukultur og mulige lovbrudd ved egen arbeidsplass.

d) Kort beskrivelse av organiseringen av arbeidet, metodebruk, kildebruk, problem underveis mv. Redegjør spesielt for kildebruk og kildekritikk.

I et gjennomkontrollert og velorganisert land som Norge; kan det virkelig stemme at deler av statsforvaltningen lukker øynene for åpenbart juks? Hvordan kan dette bli en utbredt metode som mange vet om uten at kontrollmekanismene i samfunnet slår inn? Hva ligger bak Svein Waages frustrasjoner og ærlighetsoppfatninger dersom det er riktig at dette har pågått siden 1980-tallet?

Påstandene er så oppsiktsvekkende at vi er nødt til å gå varsomt fram og drive streng kildekritikk.

Fiskerisektoren er en stor – og for oss temmelig ukjent – sektor i Norge. Vi hadde begrenset kunnskap om organiseringen og lovverk, og brukte mye tid i starten på å skaffe oss oversikt over rollefordelingen i sektoren.

I startfasen snakket vi med fiskere og fagpersoner som har kjennskap til eller leverer tjenester til fiskerisektoren. Flere bekreftet at de hadde hørt om dette, men at de ikke trodde det var mulig å nyte godt av dette over flere år. Fritidsbåtene måtte jo blant annet ha inntekt fra fiske over 0,5 G for å bli stående i fartøyregisteret. I tillegg kom kravene til momsberging, regnskap og revisjon/likning fra Skatteetaten. En sjarkfisker mente sågar at flere av de såkalte speedsjarkene var bra båter, men ingen fiskebåter. Mangel på lagringsplass for fangst under dekk var argument nok for ham.

Vi bet oss merke i at enkelte modeller fra båtfabrikantene Viknes og Viksund gikk igjen. Ikke bare var dette populære fritidsbåter blant norske fiskere. Også Svein Waage mente at dette var gjengangerne blant de båtene han selv visste hadde passert kontrollen hos Fiskeridirektoratet.

Det var åpenbart at vi måtte finne eksempler på båter som urettmessig var blitt registrert i fartøyregisteret, hvor de hører til, hvilken havn de ligger i - og hvem som eier dem. Samtidig måtte vi opptre diskret for å ikke avsløre hva vi var på jakt etter.

Arbeidet bar i startfasen preg av å lete etter nåla i høystakken. Fartøyregisteret til Fiskeridirektoratet inneholder over 4500 båter, og er søkbar via direktoratets nettsider. Men for å filtrere og sortere informasjonen måtte vi finne løsninger selv.

Databasen inneholder ingen opplysninger om fabrikant. Hvordan skulle vi klare å skille ekte fiskefartøyer fra fritidsbåter? Det ble nødvendig å utarbeide egne søkeprofiler for å gjette seg fram til de riktige båtene.

Vi hadde hørt at særlig Viknes 1030 var utbredt og populær blant fiskere. Vår hovedkilde mente dette var en ren fritidsbåt fordi den hadde stort overbygg, lite dekkplass og ingen lagringsplass for fangst under dekk.

Undersøkelser hos Sjøfartsdirektoratet er det kun én variant som oppfylder sikkerhetskravene for sjarkfiske til havs. Salgstallene viste at denne modellen var lite utbredt. Vi gjorde oss våre tanker om dette: Bruker virkelig seriøse fiskere mindre båter som åpenbart er farlige og ustabile på åpent hav i dårlig vær? Selger fritidsbåt-modellen av Viknes 1030 så bra fordi den er en turbåt "kamouflert" som profesjonell fiskebåt av speedsjark-typen?

For å gjøre søkene håndterbare valgte vi å avgrense oss til denne modellen. Tekniske data fra båtfabrikantene, brukte båter til salgs på Finn.no og diskusjonsforum på nett hjalp oss med å bygge søkeprofil.

Databasen inneholder også informasjon om fartøyenes fangstinntekter. Vi la merke til at mange av båtene hadde ingen eller veldig lav inntekt per år. Minstekravet til inntekt var så lav som 0,5 G (kr 37.800,-). Noen av disse er pensjonerte fiskere har full adgang til å fortsette å stå i registeret, men hvordan skulle vi identifisere de andre?

Løsningen var å samle all tilgjengelig informasjon i Excel. Fartøyopplysninger, fangstinntekter, eieropplysninger og annet ble løpende registrert. Dermed kunne dataene filtreres og sorteres etter våre kriterier.

Det viste seg at det fantes hundrevis av Viknes-båter i registeret. En håndterbar avgrensning var nødvendig. Vi bestemte oss for å avgrense søkene til kommuner som er kjent for å ha stor fiskeriflåte. Austevoll og Måløy ble derfor naturlige valg.

Strategien var vellykket. Etter manuell vurdering av funnene, satt vi igjen med en liste på fem fartøy som åpenbart måtte være Viknes 1030-båter i Austevoll kommune som hadde lav inntekt fra fangst og fiske de siste årene. Vi visste hvilket registreringsnummer de hadde, hva båten het og hvem som eide dem.

Eierskap er sentralt i forståelsen av hvordan fiskebåtjukset kan gjennomføres. Austevoll er en typiske kystkommune på Vestlandet der "alle" lever av fiskeriene. Mange av landets virkelig store, havgående fartøy hører hjemme her. Mange har bygget opp store rederier, og gjort det meget godt økonomisk. Ved hjelp av offentlige opplysninger i Bizweb, samt regnskap fra Brønnøysundregistrene kartla vi roller, verv og økonomien til personene som stod på listen vår.

Noen av båtene vi hadde funnet i fartøyregisteret var eid av rederier organisert som aksjeselskaper. Andre eide båtene som privatpersoner, men hadde hovedinntekten fra fiskeriene. Noen viste seg å være sentrale tillitspersoner i fiskernes interesseorganisasjoner.

Det var på tide å finne båtene vi hadde på mållisten.

Austevoll består av flere øyer bundet sammen med bruer. Det er en stor øy kommune i utstrekning, og har en hovedvei fra nord til sør. Det er mange vik og bukter der det er mulig å fortøye båter. Adressene var diffuse, da flere kun var registrert på postnummer. Vi hadde ingen holdepunkter for hvor båtene fysisk befant seg.

Google Maps og Gule Siders karttjeneste ble viktige verktøy. Satellittbilder og flyfoto gjorde oss i stand til å utpeke store og små havner der det kunne se ut som om det lå båter. I enkelte tilfeller var det mulig å se fra luften hvilke type båter det var snakk om.

Målet med befaringen var å sikre videobilder av båtene før eierne fikk nyssen i hva vi var ute etter. Båtene kunne bli flyttet eller omrigget dersom vi ikke var forsiktige.

To lange arbeidsdager ble tilbrakt i bil der vi ved hjelp av PC med trådløst bredbånd løpende kunne sjekke informasjon i Fiskeridirektoratets fartøyregister, Bizweb, kart og telefonkatalog.

Likevel ble det mange bomturer på blindveier og endeløse grusveier.

Ekspedisjonen resulterte i bilder av samtlige båter. Vi ble forbauset over hvor lite båtene var utrustet med tanke på profesjonelt fiske.

Noen hadde ikke fastmontert fiskeutstyr i hele tatt. En annen av båtene hadde campingstoler og campingbord på dekk. En annen hadde en fastmontert vinsj, mens båten for øvrig var full av fritidsutstyr (se foto).

Dette hadde vi aldri klart å dokumentere uten å lete systematisk ute.

Konfrontasjon

Følgende personer og instanser ble tilbudt tilsvarende i lys av vår kunnskap:

- Fisker som utnyttet smutthullet
- Fiskeridirektoratet
- Fiskeriministerens

Vi måtte finne et hovedcase blant de som hadde utnyttet praksisen. En av båtene utmerket seg ved å ligge lett tilgjengelig ved en privat flytebrygge i tilknytning til eiernes naust. Båten var overhode ikke utrustet for fiske. Den tilhørte en person som figurerte på en av de øverste plassene på likningslistene over Austevolls høyeste inntekter og formuer. Vedkommende drev stort i den havgående flåten, men hadde også fått registrert en Viknes 1030 som yrkesfiskebåt. Noe den åpenbart ikke framstod som.

Vedkommende ble derfor valgt ut som hovedcase for saken. Vi tok oppstilling ved båten, og filmet telefonsamtalen med eieren. Vi var åpen med hva vi visste om smutthullet, og at han hadde benyttet seg av det. Han ville ikke stille til intervju, men hevdet båten var egnet til fiske. Men særlig flere forhold rundt bruk, fangstinntekter og annet ville han ikke svare særlig for.

Identifisering og bruk av gamle opptak i en ny setting ble en sentral etisk diskusjon. Vi ønsket ikke å navngi enkeltpersoner for å belyse saken, men stod foran en utfordring i bruk av bilder.

TV 2 hadde et par år tidligere gjort opptak der vedkommende medvirket. Opptakene viste at vedkommende navigerte sin forrige Viknes 1030 til kai, tok om bord familien og la ut på tur. Registreringsnummeret var godt synlig på bildene.

Av hensyn til familien og andre som var uskyldig tredjepart i saken, valgte vi å droppe bruk av disse bildene. Øvrige bilder ble sladdet. En uke etter første innslag ble sendt på TV 2, trakk han båten fra fiskebåtregisteret.

Vi hadde nok eksempler på fritidsaktige fiskebåter, men hvordan forklarte Fiskeridirektoratet disse forholdene? Hvorfor hadde de ikke tatt hensyn til bekymringsmeldingene fra Svein Waage?

Vi ba om intervju med fiskeridirektør Liv Holmefjord som både er toppleder i varslerens bedrift og øverste ansvarlige for at fiskebåtregisteret er korrekt og troverdig.

Vi visste at fiskeridirektøren var kjent med vår kontakt med Svein Waage, men vi opplevde at hun ikke ønsket å være konkret på denne saken. Vi startet med åpne spørsmål, for så å trekke fram sentrale bilder av funn og dokumenter i løpet av intervjuet. Fiskeridirektøren åpnet for at det kunne være feilregistreringer, men at omfanget måtte være begrenset. Samtidig ble det vist til at det pågikk et forskriftsarbeid der reglene for registrering skulle skjerpes inn.

Ved hjelp av dokumentinnsyn, kom vi over korrespondanse som viste at departementet allerede i 2006 ba Fiskeridirektoratet innskjerpe praksisen med registrering.

Svein Waage hadde skrevet et bekymringsnotat direkte til Fiskeri- og kystdepartementet om de kritikkverdige forholdene. Vi fikk tak i et brev fra departementet som julen 2009 spurte fiskeridirektøren om dette var å regne som en varsling – og om dette ville bli håndtert skikkelig av direktoratet.

Fiskeriminister Lisbeth Berg-Hansen ble bedt om å kommentere saken. Hun støttet Waages syn om at direktoratet måtte innskjerpe registreringsrutinene, men mente fiskeridirektøren hadde håndtert saken på en god måte.

Men tross syv års arbeid, er den nye forskriften om registrering fortsatt ikke ferdig behandlet i byråkratiet.

* * *

Sakene utløste et ras av tips og henvendelser. Dette sitatet fra en epost fra en seer sier litt om hvilken nerve sakene har truffet:

”Denne type registrering av båter har vært et problem i mange år, men ingen har tatt opp saken.

Jeg har feriert med egen fritidsbåt langs kysten de siste ti årene, og har stadig møtt på "fiskebåtene" som det aldri har vært en fisk om bord i.”

Bergen, januar 2011

Asbjørn Leirvåg

Robert Reinlund